

folynak és mivel ezek nem vezetnek eredményre, ideges lett a közönség és különösen az ifjúság kezdett békétlenkedni. Ez a békétlenkedés előadás közben történt, amiért a magyar művészeket saját hazájukban megvetik. 1832 júniusában a színház falán egy *intő irás* jelent meg, amely azért is nevezetes, mert *a három egyesült ifjúság* nevében írták. De tartalmánál fogva is érdekes ez az *Instructio admonitoria*:

„Mi kolozsvári három egyesült ifjúság, kik nemzetünk korcsosodását szivrepesztő fájdalommal nézzük, kegyelmeteket Heinrick Ulrich direktioja alatt levő színjátszó társaságot, mint nemzetünk és nyelvünk meghalása főszközeit szebbre, de mégis derékre és igazán magyarrá kifejlésünk eleven gátjait, csakugyan *magyarosan megintjük*, hogyha még nemzeti játékszínünket semmirevaló bohóságaikkal, melyekkel csakugyan nemzeti karakterünk legszebb vonását a komoly férfiasságot ronthatják, még befertőztetni meg nem szűnnek, s szegény hazafi színjátszó atyánk fiait ezen kis theatrum jövedelmétől ezentúl is megfosztanák, szóval, *ha fővárosunkból Kolozsvárról el nem takarodnak, meg fogjuk kegyelmetekkel ismertetni, mire mehet az elkeseredett hazafiság*. Ismét és ismét tiltakoznak ezen magyar haza fiai“.

A három egyesült ifjúság: a katolikus, unitárius és református ifiúsnak ez az összefogása jellemző szimbóluma a nehéz időknek, melyek megérezteték a közös érdekeket. (Az összeomlás után találkoztunk ezzel a jelenséggel, mint a transzilvanizmus összeforrasztó erejével, mely felekezeti akciókra készítette az egész erdélyi magyarságot).

Nem tudok minden részletre kiterjeszkedni, csak futólag említem *a plágát*, a latin ellen vétők fegyelmi büntetését, a fegyelmi szabályokat, melyek az erőteljes tanulókat védik az erős vesszőzéstől s a helyett *lapos ágú korbáccsal adandó három mérsékelt ütést ajánlanak*, — de nem folytatom, mert ezt a könyvet legalább is minden könyvtárnak meg kellene szerezni, hogy *vade mecum* gyanánt szolgáljon mindazoknak, kik Erdély pedagógiájának ezt az integrans részét meg akarják ismerni.

Ritka értéket ad a könyvnek az az analízis sorozat, melyben Gál Kelemen pompás összefoglaló rajzokat ad a kollégium összes rektorairól és tanáraitól. E részben találkozunk a hitformáló *Dávid Ferenc*, a költő *Sommer*, a tudós *Palaeologus*, a zsol-táriró *Bogáthi*, a nagystílű *Szentábrahám*i, a polihisztor *Brassai*, a nagy tudású *Ferenc József*, a kiváló *Derzsi József*, a mélyelméjű *Péterfi Dénes* és sok más nagy pedagógus kitűnő arcképeivel.

Ennek a *monumentum aere perennius*-nak csak egy hiányát kell megemlítenünk. Hiányzik belőle az irodalmi forrás-művek összefoglalása és hiányzik *egy név és tárgymutató*. Ezt a hiányt még utólag is érdemes volna pótolni, hogy ne csak megbízható, de könnyen használható forrása is legyen annak, aki a transzilvanizmusnak ezt a különös jelenségét, az unitárius pedagógiát akarja tanulmányozni.

Kemény Gábor.

Kornis Gyula: Petőfi pesszimizmusa. — (Franklin Társulat. Budapest. 104 11.)

Céhbeli filozófusok „betörése“ az irodalomtudomány területére rendszeresen összefoglaló műveket, nagyobb korszakoknak elvi rendezését szokta eredményezni. Kornis, a bölcselő lélekbúvár; Petőfi költészetében egyetlen szempontot kísér végig és fejt föl, amikor a költő pesszimizista hangulatú költeményeit veszi vizsgálódás alá. Kornis műveinek ismeretében természetesen vesszük, hogy könyvében szinte a pesszimizmusnak elvszerű *sommázását*, Petőfi hangulati hullámvázának intuitív rajzát adja.

Különösen megkap tömörségével és szempontjai gazdagságával az I. fejezet — Petőfi világnézetének gyökerei — mintegy az egész tanulmány tájékoztatója. Tiszta a költő és filozófus viszonyát rámutat arra, hogy bár Petőfi racionalista, mégis az ész töprengő bölcselkedése elé helyezi az élet ösztönszerű, irracionális erejét, a cselekvésnek a logikus lendületét. Egyik verse szerint ugyan „csak az a bölcs, ki soha sem bölcselkedik,“ maga mégis sokat bölcselkedik, mert lelki szenvedés hajtja rá, mert túlfokozott érzékenysége a tragikus lélektípusba utalja. Petőfiben az érzelm forogatos erejével annyira egyesül az értelem mélysége, hogy Eötvös már 1847-ben elcsodálkozik azon, „miként vált Petőfi múzsája, a piroscsizmájú kiráyleány, német filozófussá.“ — Sokan utaltak Petőfivel, a fiatalság magabízó költőjével kapcsolatban Schopenhauerre, a pesszimista világnézet mély nyomaira. Ez a sötét világszemlélet érzelmi, erkölcsi, történetfilozófiai és metafizikai pesszimizmus formájában jelentkezik. Ezekben nyilatkozik meg Petőfi pesszimizmusa is — az utolsó kivételével, világfelfogása nem keseredik a metafizikai pesszimizmusig.

Természetesen korhangulat is tükröződik e költeményekben. A XVIII. század racionális optimizmusával szemben a XIX. század romantikus melábulója is feltámadt ebben az időben. Táplálja ezt a sötétben látást Petőfi szenvedésekkel teli ifjúsága, kritikát nem tűrő egyénisége, meg mélygyökerű erkölcsi és társadalmi idealizmusa. Éppen ezen a nyomon igazolódik az a köztudomású megállapítás, hogy mégse a pesszimista Petőfi az igazi, mert hisz költőnk velejében nagy-nagy eszményhívó optimista.

A II.—VIII. fejezet gazdag szemelvényekkel, világirodalmi utalásokkal, a lélekes ismerő tudós utalásaival követi nyomon és tárgyalja végig a bevezető fejezet szempontjait. A II. fejezetben szerzőnk nemcsak az irodalomkutató, de a pszichológus szakember szemével érti meg a pubescens Petőfit és gazdagon rajzolja a serdülő ifjában ébredő tipikus „eros“ lélektanát. Ebből a szempontból haszonnal olvashatja ezt a részt minden „kamasszal“ foglalkozó középiskolai tanár, ha nem irodalmár is. Kornis a serdülő kornak „Tündérelomban“ relevált rajzát a világirodalom remekei közé sorolja.

Petőfi érzelmi pesszimizmusát gazdagon motiválja a III. fejezet. Rámutat az ifjúkori szenvedésen, mint ihletforráson kívül, a szenvedésekhez való ragaszkodásra, az ezeket megnövelő fantázia nagy szerepére, a természetnek pesszimista „köntösbe“ burkolására. Különösen aláhúzza Petőfinél a szenvedő visszaemlékezést, hisz általában ennek az ellenkezője a tipikus.

A IV. fejezet kimutatja, hogy Petőfi etikai pesszimizmusa csak látszólagos. Alapjában egészséges, szinte szenvedélyes humanizmusa, túlérzékeny lelke ezekben a versekben „realizálja“ azt az erkölcsi feszültséget, amelyet az erkölcsi ideálok és a való élet közt érzett költőnk. Ennek legremekebb kifejezője *Az őrült* fikciója.

A történet-bölcselő gazdag és sok szempontú utalásával mélyül el az V. fejezet Petőfi politikai pesszimizmusának rajzában. A francia forradalom története, a felvilágosodás racionalizmusa konzseniális megértőre és tanítványra talált Petőfi fiatalságának racionalizmusában. Persze az elmúlt „humanité“ nála, költői szenvedélyén keresztül életszerű melegséget kap. Politikai „eudaimonizmusa,“ jövő-hite kétségbeesik a magyar jelenen, hisz a szebb jövő óriásira feszült igénye él benne. Ez több Petőfinél, mint a romanticizmus általános multon borongása, vagy az akkor divatos herderi pesszimizmus. Aktívva akarja ezt is tenni; innen a satírák mindig hangsúlyosabb program-hangja. Forradalomban hívó optimizmusára rövid időre elnémul, hogy felváltsa *Az apostol* keserősége. A szabadságharc vérzivatarában váltakozva nyilat-

kozik a költő nemzeti büszkeségből fakadt optimizmusa a szabadság sorsán kesergő pesszimizmusával. A szörnyű vég tárgyi valósága pesszimiztább lett, mint a költőnek önmagát fölláldozni kész szubjektív vágya.

Ez a sötéten látás Petőfinek az emberiség egyetemes sorsán töprengő költeményeiben történeti pesszimizmussá szélesedik. (VI. fejezet.) Költőnk pesszimista megállapítása mellett is megnyugszik a történeti „theodicaeaban.“ A történeti fejlődés csak lassan bontakozik ki egyesek felelősséges munkájából. Eudaimonizmusa a világ célját a boldogságban látja, ez azonban nála a szabadsággal esik egybe. Mert ebből kevés van, ezért rossz a világ és boldogtalan az ember. A szabadság kitérülését hozza magával az emberiség fejlődése. Ezzel a racionalista optimizmussal szemben áll Rousseau regresszív optimizmusa, illetve progresszív pesszimizmusa. Ezt is megtaláljuk Petőfinél, hisz egészséges naturalizmusa és népromantikája összhangban volt ezzel a gondolattal. Ennek az idilli boldogság-hítnek legszebb rajza a *Bolond Istók*, Petőfi szubjektív boldogságtudatának varázslatos vallomása. Az ilyenfajta költemények mutatják, hogyan lesz Petőfinél etikai idealizmusának forrása a boldogsáért folytatott küzdelem és a „ratio vitae“ szilárd hite. Hazafias költeményeinek egy nagy csoportja romantikus multbanzés helyett a jövőndő hitét hangsúlyozza Széchenyivel együtt. Ez a jövősovárgás ihleti Petőfi ahisztórikus költeményeit. Ez a szebb jövő nála a szabadság diadala, az istenség kifejtözése, amint Hegel is tanítja. Az emberiség nagy szellemei ennek a világ-léleknek a megnyilvánulásai, Petőfi önmagát is ilyennek látja. Az erkölcsi pesszimizmus sötét hulláma csak ritkán kavarja fel Petőfi lelkét. Általában hisz az emberiség tökéletesedésében, amint a francia felvilágosodásnak is ez az egyik alapeszméje. Ez az optimista történetfilozófia szól azokban a költeményekben, amelyekben az emberiség „nagy szüretét“ sóvárogja.

A VII. fejezet részletesen igazolja, mennyire idegen Petőfi lelkiségétől a metafizikai pesszimizmus, amely szerint az emberi élet mindenestül a feltételeknek szükségképi terméke. Petőfinél a természet sem vak törvények erőhálózata, hanem a költővel benső kapcsolatot teremtő élet. Innen természetmegelevenítő ereje, ezért lett a természet legmélyebb lírikusa. Ez a metafizikai pesszimizmus valami finom árnyalatot kap költőnkél az idő kategóriájához való viszonyában. Ilyen ihletésű költeményeiben Petőfi a mulandóság élményének páratlan sokhangú énekese.

Az eddigiek ellentétében (contrapunctiója-ként) oldódik fel az olvasó a VIII. fejezetnél, amely szellemesen igazolja, hogy Petőfi optimizmusa egyfodrozású lelkének sötétenlátásával. Sokszor tudatos pajzansággal játszik maga is a pesszimizmus és optimizmus egyébként komoly világnézeti kérdéseivel. Bámulatos finomsággal elemzi bánatát és örömet. Ezek mindegyike csak maximális fokban jelentkezik nála. Hisz mindig önmagát, a maga soha meg nem nyugvó lelkét vetítette a világba. Kornis szerint a szerelem boldogsága adta meg a „pesszimista“ Petőfinek az optimizmus derűjét.

Kornis könyve a Petőfi-irodalom komoly nyeresége. Az irodalommal, irodalomtörténettel foglalkozó sok termékenyítő szempontot és megértető utalást kap a pszichológiai, kortörténeti összefüggések ilyen tárgyalásában.

Nem kevesebb az iskolamester öröme, amikor azt látja, hogy egy-egy tanfárggyá soványodott téma vagy író, hogyan színesedik újjá a modern vizsgálódások nyomán, hogyan tud új és friss mondanivalók ihletője lenni. — Petőfi a „közönség költője“ nem fakult meg, nem lett múmia, hisz rövid egymásutánban

komoly sikert jelentett Kornis tanulmánya és Illyés Gyula testes könyve a magyar irodalom e nagy ajándékaról. Erdemes vele foglalkozni, ma is van mondani valója.

Éber János.

Bélehorszky Ferenc : Magyar problematika a középiskolában. (Nemzeti nevelés a magyar nyelv tanítása körében.) Vajthó L. A tanítás problémái c. sorozat 17. száma. 41 o. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest.

Az avatott tollú szerző abból indul ki, hogy a mai szintetikus, világnézeti-célzatú nevelési törekvések példájára a magyar tanárságnak is a jövő nemzedék céltudatosabb nevelésére kell gondolnia, hogy fiaink a nemzeti közösség nagy kérdéseit áldozatos munkával szolgálják majd. A jövő magyar ifjúságának a nemzeti sorsközösségbe lelkiileg maradéktalanul bele kell illeszkednie. Sorsproblémánk ma hármas tagozódású: ismernünk kell magyar népünk mai helyzetét, igazi szociális lelkületre kell szert tennünk, végül pedig számot kell vetnünk Trianonnal (elszakított Magyarország helyzete, nemzetiségi kérdés). Mindez politikumnak látszik, de épen a magyar nyelvi oktatáson keresztül túlnő a politikai aktualitáson: a magyar nyelv tanára, ha a tárgyán keresztül ezekhez a kérdésekhez nyúl, nem napipolitikát űz, hanem eszményi feladatok elvégzésére inspirál. Az élményalakítás módszere, az akarat és érzelmi érdeklődés felkeltése — szóval az ifjúságnak nemcsak értelmi, hanem lelkületi megnyerése — amúgyis „par excellence“ az irodalom feladata, szerző tehát azon a véleményen van, hogy minden népi, szociális és trianoni problémánk realizálására a magyar nyelv és irodalom tanítása a legalkalmasabb. Annyira, hogy ezt tenné meg központi világnézeti tárgynak, számolva természetesen az olvasandó anyag kiválasztásánál a gyermeki lélek természetes pszichológiai alakulásával (a gyűjtő, analitikus és elmélyedő kor kívánalmaival).

Ennyiben foglalhatjuk össze, a lehető legrövidebbre szorítkozva, szerző gondolatmenetét. Az első kérdésünk most már ez: a magyar problematika azonos-e az irodalom tanítás problémájával (ahogy az alcím is sejteni engedi), vagy más ismeretek területére is átcsap? Vajjon épen a népi, szociális és trianoni bajok ismerete csak az irodalmi alkotások ismeretén épülhet fel? Igaz, az irodalmi alkotás a legalkalmasabb pszichológiai eszköz az érdeklődés felkeltésére, a megrendítésre és ösztönzésre, de ami az előnye, bizonyos mértékig a hátránya is: az irodalmi alkotás mégis csak szubjektív, hangulati forrásokból táplálkozik és tanár minden ösztönző képessége mellett is impulzív és érzékenyebb lelkületet kíván meg. Könnyen elképzelhető, hogy más tárgyakkal (földrajz, történelem — szociológia) kapcsolatos ismeretek is *nevelnek*, épen azért, mert megmutatják a bajokat. Az értelmi kultúra egyoldalúsága ellen szívesen együtt hadakozunk a szerzővel, de meg kell jegyeznünk, hogy a mult intellektualizmusában nem a tudással volt baj, hanem a tudás-anyag felhasználásának szándékával. A szándék a fontos, ezt pedig egy sokrétű, több gyökérből táplálkozó világnézeti műveltség határozza meg és ebbe a műveltségbe tényismeretek is beletartozhatnak. Van ember, akit csak a művészi (írói) alkotás döbbsen meg, de van olyan is, akit statisztikai, néprajzi adatok és grafikonok mozditanak ki a közömbösségéből. Számol ezzel a szerző is, hiszen a magyar nyelvi tanulmányok kapcsán néprajzi adatok gyűjtésére, a szociális helyzet tényleges tanulmányozására is gondol (kirándulás, falukutatás), sőt szükségesnek tartja — nagyon helyesen — a megszállt területi magyarsággal való *személyes* kapcsolat-teremtést is.

Az igazság tehát az, hogy amennyiben világnézeti alapon nézzük a magyar